

ABORDĂRI TEORETICO-METODOLOGICE PRIVIND DISCURSUL POLITIC

Vitalina BAHNEANU

Catedra Limba Franceză

Dans cet article l'auteur propose un ample spectre de la problématique sur la notion de discours politique à l'exemple de différentes Écoles d'analyse de discours: celle française, américaine, roumaine et russe.

Cu toate că noțiunea de „discurs” există în știință de cel puțin câteva decenii, ea totuși nu a reușit să obțină o delimitare distinctă, fapt ce explică multitudinea de definiții date fenomenului. Termenul „discurs” și-a făcut apariția în literatura științifică în anii 70 ai sec.XX, fiind numit în cea franceză „discours”, iar în cea engleză „discourse”, ceea ce corespundea noțiunii de „stil funcțional”, utilizate în cadrul Școlii ruse. Motivul sinonimiei terminologice se explica doar prin specificul școlilor naționale, nu și prin subiect. În timp ce în tradiția rusească „stil funcțional” prezenta, în primul rând, atât un tip special de texte (vorbite, birocratice, gazetărești) cât și sistemul lexical și cel gramatical al fiecăruia dintre aceste texte. În tradiția anglo-saxonă nu exista nimic asemănător, din simplul motiv că școala anglo-saxonă încă nu avea ca știință obiectul stilisticii. Savanții anglo-saxoni au conceput acest subiect „netradițional” ca o specificitate a textului. Observând acest decalaj în teoriile „terminologiei” studiate, D.Maingueneau, la rândul său, menționează: „pentru a desemna produsul verbal, lingviștii nu dispun numai de termenul *discurs*, ei recurg, de asemenea, la enunț, la text, care au diferite definiții” [1, p.98].

Dacă încercăm să definim conceptul de discurs conform dicționarelor, ne lovim de dificultatea de alege, respectiv ne dăm bine seama că important, în acest sens, este punctul de vedere adoptat. Pentru un lingvist, bunăoară, discursul reprezintă, în sensul strict, o frază. Pentru semiotician, discursul reprezintă o realitate transfrastică. Sensul cotidian al acestui cuvânt își restrânge sfera la doar câteva tipuri de discurs: politic, polemic și discurs al părinților.

Discursul a fost definit, în opoziție cu fraza, în lingvistica tradițională, ca succesiune de fraze, cu enunțul – ca unitate comunicațională și ca realizare individuală a limbii aparținând unui gen discursiv specializat: romanul, articolul de ziar, codul de legi. În legătură cu acest din urmă aspect, E.Benveniste afirmă: „enunțarea presupune conversia individuală a limbii în discurs” [2, p.46].

Conform Dicționarului explicativ al limbii române *discurs* este: 1. o expunere făcută în fața unei adunări; cuvântare; tratare în scris a unui subiect de natură științifică sau literară. – Din fr. *discours*, lat. *discursus* – alocuțiune, cuvânt, cuvântare (englezism) *speech* (pop.) vorbă, vorbire, (inv.) voroavă, (fam. și ir.) logos. (În ~ul său a arătat că ...). 2. expunere publică asupra unui subiect (de natură politică); cuvântare; expunere oratorică în fața unui auditoriu pe o temă politică, morală etc.; cuvântare. 3. expresie verbală a gândirii; cuvântare. 4. disertație, tratare a unui subiect de natură științifică sau literară; expozeu, tratat [3].

În uzul curent se vorbește despre *discurs* pentru enunțuri solemne („prezidentul a făcut un discurs”) ori peiorativ pentru cuvinte fără efect „astea-s numai vorbe” (discurs).

O strategie modernă de abordare a fenomenului discursiv în sfera politică conține lucrarea cercetătoarei franceze C.Kerbrat-Orecchioni *Le discours politique [Discursul politic]*. Este o adevărată enciclopedie a studiului discursului politic și vizează, începând cu problematica propusă de cercetători, tendințele analizei expunerii oratorice, practica analizei discursului politic, unele caracteristici ale lucrărilor din domeniul dat, până la noile concepte și terenuri ce se văd valorificate în spectrul discursului politic actual.

O contribuție esențială în dezbaterile științifice a subiectului legat de cuvântarea politică o au tratatele semantico-sintactice ale lui P.Seriot, inserate în monografia *Analyse du discours politique soviétique [Analiza discursului sovietic]*. În lucrarea sa, inspirată din discursurile liderilor sovietici N.Hrușciiov și L.Breșnev (Rezoluțiile Congresului XXII al PCUS și, respectiv, Rezoluțiile Congresului XXIII al PCUS), savantul face o distincție clară între „normele limbii” și „normele discursului”. Astfel, după P.Seriot, „limba de lemn” a politicianilor ruși, ca un gen de „parodie la discursul științific”, a devenit o metaforă simbolică atribuită „epocii discursive rusești” [4].

Reprezentanții școlii ruse consideră că discursul reprezintă un fragment al vorbirii „în acțiune” [5, p.37]. Acestea poartă o semnificație pentru receptor în contextul utilizat de vorbitor în anumite scopuri, circumstanțe și într-un sens aparte.

Sintetizând pluralismul noțiunilor de discurs politic, lansăm ideea că însuși termenul „discurs” este unul polisemantic. Fără a rezolva o problemă terminologică, s-ar putea cita cel puțin șase întrebări lingvistice ale acestei noțiuni: ceea ce se opune limbii; o unitate lingvistică ca dimensiune superioară frazei, un mesaj global, un enunț; un ansamblu de reguli ale unor fraze ce alcătuiesc enunțul; ceea ce se opune enunțului; orice enunț ce presupune un locutor și un auditoriu, în care locutorul are intenția de a influența publicul. Deci, conform teoriei lui E. Benveniste, discursul este un enunț sau un ansamblu de enunțuri în situație de comunicare.

Astfel, studiul discursului este indisolubil legat de analiza următorilor factori: emițător/receptor, spațiul/timpul comunicării, intenția comunicativă a enunțătorului, tema discursului, contextul social.

Conform formulei propuse de M.Pecheux, „procesul discursiv nu are un început: discursul se bazează totdeauna pe discursul prealabil” [6, p.69]. La fel e și în politică, unde orice discurs poate fi interpretat ca răspuns (reacție) la un enunț precedent. Pornind de la aceste două ipoteze, considerăm *discursul politic* drept „flux neîncetat”. Nimeni nu poate pretinde într-un discurs politic să vorbească primul, nici să aibă ultimul cuvânt [7, p.63].

Discursul este un mod de utilizare a limbii și a limbajelor (limbaje nonverbale, specializate, diferite vocabulare) pe baza căruia un „actor” social prezintă interlocutorilor săi o interpretare a unor fapte. În măsura în care, utilizând o limbă și anumite limbaje, producem efecte asupra interlocutorilor noștri (directi sau indirecti), putem spune că orice act de comunicare are o dimensiune discursivă. Elaborând o cuvântare, punem în circulație anumite fapte și, în același timp, le caracterizăm; atribuim nouă și interlocutorilor noștri în funcție de situația în care ne aflăm; indicăm cât de mult ne implicăm în actul de comunicare și cât de importantă este pentru noi situația în care comunicăm. „Prin discurs, redefinim situația în care evoluăm”. P.Sériot (1985), analizând „discursul sovietic”, că acesta este o „organizare transfrastică”, care reflectă și condițiile socioistorice de producere și interpretare.

În aceeași ordine de idei, D.Roventa-Frumușani susține că discursul trebuie conceput „în situație”, ancorat într-un anumit context sociocultural, modelat de o anumită epistemă, vizând o anumită finalitate, care e dependentă de statutul (rolurile) agenților discursivi [8].

Contextul are în vedere cel puțin cinci componente: contextul verbal sau contextul, cel existențial al referințelor, acel situațional, contextul acțional al fragmentelor discursive ca acte lingvistice și contextul psihologic al intențiilor, dorințelor și al credințelor interlocutorilor.

În această ipostază, T.Slama-Cazacu consideră „discursul” ca o „organizare contextuală” și este determinat atât de situațiile particulare ale interlocutorilor, ca și de contextele generale, social-istorice [9, p.113]. Prin urmare, discursul (politic, comercial) va fi influențat de scopurile unei puteri, de ideologii etc. La rândul ei, C.Beciu susține că „discursul este un mod de utilizare a unei limbi, precum și a altor resurse de comunicare într-o anumită situație (limbaje, vocabulare specifice, convenții de adresare, canale de comunicare, identitatea interlocutorului; este, de asemenea, un mod de organizare a faptelor pe care le comunicăm” [10, p.60].

În lucrarea sa *Discursul puterii*, C.Sălăvăstru încearcă să răspundă la două întrebări fundamentale din știința comunicării: „Ce este discursul politic și care este legătura dintre discursul politic și legitimitatea puterii?” Putem să afirmăm, cu unele rezerve, că discursul politic, ca relație dialogică, este confruntarea dintre două părți pentru influențarea celei de-a treia... Este una dintre cele mai interesante relații care se poate manifesta în ordinea discursivă” [11, p.312]. Autorul, în baza textelor lui Ion Luca Caragiale, lansează o serie de parametri ai discursului politic.

Analiza expunerii oratorice vizează nu ceea ce spune emițătorul, dar modul în care acesta o face. Cu alte cuvinte, „discursul” ar fi un comentariu despre situația în care se produce comunicarea, or acesta este o modalitate de organizare a conținutului comunicării, printr-un ansamblu de operații enunțiative, logice, tematice ș.a. Acest ansamblu permite comunicarea unui conținut suplimentar privind modul în care emițătorul evaluează într-un anumit moment, (1) ceea ce comunică; (2) poziția sa; (3) poziția interlocutorului.

Rezultă că tipologia discursurilor poate fi stabilită în funcție de tipul situației care urmează a fi comentată și modul în care aceasta va fi efectuată. Definierea discursului în termenii de mai sus este tributară așa-numitei concepții pragmatico-enunțiative. R.Vion clasifică principalele orientări în analiza pragmatico-enunțiativă a discursului: analizele actelor de limbaj; conversațională; argumentativă și analiza presupuziției, implicației, implicitei (discursul ca regim de disimulare, ca ansamblu al „lucurilor nespuse”) [12, p.48].

Rolul participanților la discurs este cea mai des invocată în analiza enunțului. Potrivit lui P.Charaudeau, enunțul constă în organizarea categoriilor limbii, astfel încât să poată fi indicată poziția pe care o ocupă vorbitorul în raport cu ceea ce spune, cu interlocutorul și cu spusele acestuia: „Altfel spus, vorbim organizându-ne discursul în funcție de propria identitate, de imaginea pe care o avem despre interlocutor și de ceea ce a fost spus”.

Aplicarea unor categorii fundamentale din pragmatică, așa ca „poziție”, „relație”, „strategie”, „scop”, „competență”, este încă o dată dovadă că analiza discursului ține de pragmatică. Prin urmare, expunerea oratorică satisface o serie de „reguli de recunoaștere” așa ca: „emițătorul este tocmai persoana legitimă pentru a comunica un anumit enunț; situația în care comunicăm este legitimă și justifică actul enunțării; receptorii vizați prin enunțare sunt cei legitimi în situația dată; limbajul în care comunicăm este legitim dacă ținem cont de identitatea destinatarilor noștri și de situația în care ne aflăm” [13, p.190].

Prin intermediul acestor relații, concluzionăm că discursul reprezintă o componentă a relațiilor sociale, deoarece, pe de o parte, discursul este format de către acestea, pe de altă parte – însuși discursul construiește aceste relații. În acest sens, oricare cuvântare poate fi tratată ca o „utilizare mai specială a limbajului”, ca un eveniment comunicativ („discursul este vorbirea care plonjează în viață”. Astfel, discursul reprezintă o unitate complexă, constituită dintr-o formă de limbaj, cunoștințe și acțiuni, deoarece la realizarea lui participă nu numai limbajul în forma sa actuală de utilizare, dar și factorii extralingvistici, care determină comunicarea, și, anume, structurile mentale (cognitive), care condiționează existența discursului.

În alineatele de mai sus, am prezentat diverse abordări ale noțiunii de discurs. Pentru a urmări evoluția conceptualizării discursului, în continuare vom spicui din literatura analizată caracteristicile distincte ale principalelor școli de analiză de discurs.

Începând cu anii 60 ai sec.XX, în Europa au apărut numeroase curente de analiză a discursului. Pornind de la diversitatea lor, este dificil a identifica caracteristicile fundamentale ale discursului politic în ansamblu, cu atât mai mult că analiza de discurs nu are o disciplină proprie.

În linii generale, evoluarea acestui câmp eterogen se caracterizează prin poziționarea distinctă a câteva curente marcate de conotații culturale. În Europa s-au manifestat mai pregnant trei școli de analiză de discurs politic, care mai apoi au influențat și celelalte câmpuri noționale: școala anglo-saxonă, școala franceză și școala germană.

Școala franceză de analiză de discurs (AD) își are începuturile în anii 60 (sec.XX), când sub influența structuralismului, lingvistica, marxismul și psihanaliza s-au pronunțat în jurul unei reflecții asupra „scriiturii”. Baza lingvistică a oricărei analize de discurs nu poate să neglijeze schimbările pe care marxismul, psihanaliza și comunismul le-au produs asupra legăturii dintre ființă, societate și limbaj. Această nouă tendință în analiza de discurs „cuplează” optica saussuriană (1962) cu critica psihanalitică a „subiectului vorbitor” [14].

Începând cu anii 70 ai sec.XX, odată cu declinul structuralismului, devine prioritar pragmatismul. În centrul meditațiilor se plasează problematica enunțării, adică regulile care fac ca actele de limbaj să devină fenomene de discurs. Alături de savanții lingviști, fenomenul discursivității este abordat și de către cercetătorii din domeniul informațional și de comunicare. Prezintă interes sporit presupuzițiile extralingvistice. Astfel, după cum afirmă D.Mainueneau, „AD franceză se ocupă de texte produse în cadrul unor instituții care constrâng în mod strict enunțarea, în care se cristalizează mize istorice, sociale etc., care își delimitează un spațiu propriu unui discurs” [15, p.56]. Obiectul de studiu al acestei școli îl constituie ceea ce M. Foucault numea „formațiuni discursive”, adică „un ansamblu de reguli anonime, istorice, întotdeauna definite în timp și în spațiu, care s-au consolidat într-o epocă anume și pentru o arie socială, economică, geografică sau lingvistică dată de condițiile de exercitare a funcției enunțative” [16, p.23]. O contribuție esențială a Școlii franceze de analiză de discurs este acreditarea ideii că „orice mesaj este emis ori recepționat ca „semn de gradul doi”, pentru a păstra terminologia lui Simon G.”. Aceasta ar însemna opunerea, odată cu sensul explicit și implicit, semnelor de gradul unu și doi. Cu alte cuvinte, adepții acestei școli trec treptat de la comentariul „standard” al normelor sintactice și semantice ale limbii spre *supranormă* (concept introdus de F.François), adică la totul ce vizează excesul de „a spune bine”.

Vorbind de AD franceză, vom constata că „în toate studiile evocate, s-a păstrat o metodă harrisiană *lato sensu*, care a constituit țesătura de temelie”.

Analiztii francezi, spre deosebire de adepții lui Harris, plasează analiza discursului politic sub o dominație externă: lexicologia sau analiza de conținut. S-ar putea spune, în terminologia lui E.Benveniste, că lexicologia este punctul de pornire al semioticii. Unitățile pivot ale cercetărilor sunt, în majoritate, semne ce vehiculează semnificații „care ne par politic pertinente” [17, p.152]. B.Marcellesi decide, la rândul său, că „AD franceză va relua problema discursului politic pe un alt principiu decât cel al unei simple comparații a comportamentului verbelor” [18].

Referindu-ne la *Școala anglo-saxonă*, vom constata că noțiunea „anglo-saxonă” de discurs se inspiră din pragmatismul american și din filosofia analitică engleză, mai exact, din teoria actelor de limbaj ale lui G.Austin (1962). Contrar AD franceze, AD americană s-a născut „fie din preocupările morfosintactice intro-

duse de Z.Harris, fie din preocupările semiotice propuse de R.Jakobson ori S.Levin. Spre deosebire de tendința enunțiativă franceză, discursul american examinează regulile care organizează interacțiunile și conversațiile dintre actori. Punând accentul pe organizarea deictică și polifonică a discursului, analiza conversațiilor a contribuit considerabil la evoluția pragmaticii lingvistice. Drept obiect de investigație al reprezentanților Școlii americane ar putea fi întâlnirile dintre actori pentru soluționarea unui conflict. Întrucât tendința anglo-saxonă se caracterizează prin fundamentarea materialului empiric, ea generează numeroase studii ale problemelor de comunicare apărute în contexte instituționale diferite. Să remarcăm deci în ce constă diferența de activitate a acestor două școli.

Referindu-ne la diversitatea genzelor analizei de discurs, am putea constata că în cercetările efectuate savanții s-au axat, pentru început, concomitent, pe două direcții: una sintactică și alta semantică. Divergențele teoretice dintre savanții ce tratau acest subiect au ajuns până la o confruntare a școlilor franceze și anglo-saxone cu riscul chiar de o dezvăluire incompatibilă a acestei noțiuni omonime pentru aceste două școli, pe care F.Gadet [19, p.107] o prezintă în tabelul următor:

Tabel

Analiza comparată a discursului după AD franceză și AD anglo-saxonă

	AD franceză	AD anglo-saxonă
Tip de discurs	Scris Cadru instituțional doctrinar	Oral Conversație cotidiană ordinară
Scopul atribuit	Scopuri textuale Explicație Construcția obiectului	Scopuri comunicaționale Descriere Imanența obiectului
Metode	„Structuralism” Lingvistică și istorie	Interacționalism psihologic și sociologie
Originea	Lingvistică	Antropologică

Studiul anglo-saxon, inițial, pune accentul, în exclusivitate, pe proprietățile interne ale discursului: coeziunea, coerența, relevanța și neglija legăturile interpersonale, cu atât mai mult relația sa externă cu contextul social. Adepții acestei școli propuneau spre analiză texte lipsite de orice încărcătură ideologică. Studiul școlii lingvistice franceze, influențată de teoriile lui M. Bahtin, a reușit să consolideze în pragmatică și în lingvistică o conștiință politică și o teorie a acțiunii sociale.

Școala germană de abordare a discursului politic este marcată de teoriile reprezentanților școlii de la Frankfurt: J.Habermas, M.Horkheimer, W.Reich, A.T. Wiesengrund. Autorul operei filosofice *Cunoaștere și comunicare* [1983], J.Habermas, lansează, de fapt, o nouă teorie generală a comunicării, a eticii discursive (o reconstrucție a filosofiei morale). Filosofia lui J.Habermas este centrată pe noțiunea de „comunicare”. El distinge „acțiunea rațională în raport cu un scop” și „acțiunea comunicativă”. „Acțiunea rațională în raport cu un scop” se desfășoară în anumite relații, într-un cadru instituțional, raționalizarea acestui cadru poate fi realizată numai prin comunicare verbală, și anume prin „eliberarea comunicării”. Adecvarea mijloacelor la un scop anumit este, în fond, o problemă morală (practică în sens kantian) și politică. Dintr-o perspectivă umanistă, Habermas definește calea emancipării omului prin „discuția publică, liberă de orice constrângere” cu privire la problemele de interes comun. În această privință, J.Habermas se întoarce la tradiția cetății antice, la teoria politică a lui Aristotel [20, p.56].

În Germania cercetările s-au centrat, timp îndelungat, mai degrabă, pe o teorie a discursului decât pe o metodă. Teoria activității comunicaționale a lui J.Habermas a pus baza normelor comunicării. El vorbește despre „credibilitatea fiecărui argument” între „partenerii de discurs”. Acestea ar fi raportate normelor ori așa-numitelor „legi de discurs” ale lui O.Ducrot, reprezentantul Școlii franceze AD ori postulatelor comunicării lui H.P. Grice, reprezentant al Școlii anglo-saxone de discurs. Au urmat numeroase tentative de a pune în practică teoria discursivă a acestui savant în cercetarea socială empirică. De exemplu, în științele sociale, discursurile politice au fost analizate în vederea exigențelor democratice ale societății moderne. Reprezentanții școlii în cauză înțeleg prin noțiunea de *discurs* sensul (Sinn), cultura ori interpretările (Deutungen) care susțin unitatea de ordin cultural și social. Astfel, discursul face trimitere la erudiția culturală implicită care este stocată în documentele și textele unei societăți. AD germană împărtășește ipoteza că „tocmai discursul permite interlocutorilor să se regăsească pe un teren cultural și interpretativ comun” [19, p.23].

Nu e vorba doar de o influență reciprocă și de o interpătrundere de tendințe între aceste școli, dar și de un teren disciplinar eterogen care face dificilă compararea analizei de discurs „franceză”, „germană” ori anglo-saxonă.

În timp ce în Franța anilor '70 (sec.XX) s-a reușit crearea școlilor de analiză de discurs (de exemplu, cea condusă de M.Pecheux, J.Dubois, J.B. Masellesi și alții) și s-a propus un sistem întreg de cercetări specializate, reviste (*Langage et Société, Mots, Semen*), metode și concepte (lexicometrie, enunțare, polifonie), colegii lor germani au utilizat instrumente nonlingvistice de lucru, aceștia fiind, preponderent filosofi, cercetători de ordin hermeneutic (M.Heidegger și H.Ge.Gadamer) ori analitic (L.Wittgenstein) sau reprezentanți ai Școlii de la Frankfurt (A.Karl-Otto și J.Habermas). Adepții Școlii germane nu privilegiază forma și structura, ci actorii (interlocutorii), interacțiunea acestora, precum și gândirea lor comunicațională, echivalentă pentru ei cu noțiunea de „discurs”. Teoreticianul D.Busse, numai în anii 80 a sec.XX, sprijinindu-se pe semantica istorică și situația de comunicare, pune bazele lingvisticii de discurs.

Studiile germane se apropie mai mult de cercetarea „calitativă” (interpretativă) și sunt, relativ, distanțate de metodologiile cantitative, acestea favorizând conținutul semantic.

Școala germană se consideră influențată de tendințele teoretice ale reprezentanților Școlii franceze, așa ca M.Foucault, L.Althusser și J.Lacan, cunoscuți pe scena internațională ca „poststructuraliști”. Nu în zadar, fenomenul discursiv german utilizează sintagma „*French Theory en Allemagne*” [*teoria franceză în Germania*]. Așa cercetători ca J.Link, H.Bublitz și D.Rainer au introdus în Germania tradițiile Școlii franceze de analiză de discurs. Școala germană se axează pe metoda calitativă și accentuează dimensiunea simbolică a socialului, situând raportul dintre limbaj și societate în centrul investigațiilor sociologice.

În baza analizei comparate a acestor școli, vom menționa că nici una dintre tradițiile de analiză nu a existat total independentă de toate celelalte. Analiza de discurs stabilită în Franța la sfârșitul anilor 60 ai sec.XX a avut o bază teoretică germană care include atât teoriile lui C.Marx, Z.Freud, cât și o tradiție filosofică a celor trei „H”: Hegel, Husserl, Heidegger, la care cugetarea asupra limbajului și istoricului se găsesc în centrul preocupărilor. Și o mișcare inversă este observată în practica discursivă germană de ultimă oră, care este influențată, la rândul ei, de teoria franceză AD a anilor 70 ai sec.XX, promovată, îndeosebi, de M.Foucault [20].

În concluzie, vom menționa că toate trei școli – franceză, anglo-saxonă și germană, se bazează pe tradițiile gândirii vechi. La etapa actuală, analiza de discurs, prin prisma conotațiilor culturale, nu mai rămâne atașată unui teritoriu concret, ea se structurează mai degrabă, conform unor tendințe teoretice majore, care domină cercetările asupra discursului în Europa de la anii 70 ai sec.XX încoace: „școala franceză”, teoria discursului poststructuralist, analiza discursului critic, analiza discursului interpretativ.

Referințe:

1. Maingueneau D. L'analyse du discours: Introduction aux lecteurs de l'archive. - Paris: Hachette, 1991.
2. Benveniste E. Problèmes de linguistique générale. - Paris: Gallimard, 1974.
3. DEX. Dicționarul Explicativ al limbii române. - București: Univers Enciclopedic, 1998.
4. Seriot P. Analyse du discours politique soviétique. - Paris, 1985.
5. Александрова О.В. Новый вид дискурса – новый вид языка? // Пелевинские чтения – 2003: Межвузовский сборник научных трудов. - Калининград: Изд-во КГУ, 2004.
6. Pêcheux M. L'analyse automatique du discours. - Paris: Dunod, 1969.
7. Le Bart Ch. Le discours politique – Que sais-je? - Paris: PUF, 1998.
8. Roventa-Frumușani D. Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze. - București: Tritonic, 2005.
9. Slama-Cazacu T. Stratagemă comunicațională și manipularea. - Iași: Polirom, 2000.
10. Beciu C. Politica discursivă: Practici politice într-o campanie electorală. - Iași: Polirom, 2000.
11. Sălăvăstru S. Discursul puterii. - Iași: Ed. Institutul European, 1999.
12. Vion R. La Communication verbale: Analyse et interpretation. - Paris: Hachette, 1992.
13. Charaudeau P. Grammaire de sens et de l'expression. - Paris: Hachette, 1991.
14. Lacan R. Le travail et la langue. - Paris: Seuil, 1971.
15. Maingueneau D. Op.cit.
16. Foucault M. Les mots et les choses. - Paris: Gallimard, 1996.
17. L'analyse du discours // Langages, no 13 (Mars 1969).
18. Marcellesi J.B. Analyse de discours à l'entrée lexicale // Langages, nr.41. - Paris: Larousse, 1976, p.23-37.
19. Gadet F. L'analyse du discours et l'interprétation à propos de Therapeutic Discourse // DRLAV. - 1982. - Nr.27.
20. Habermas J. Theorie kommunikativen Handelns. - Frankfurt: Suhrkamp, 1981.

Prezentat la 12.07.2010